

ЗСУВНІ ПРОЦЕСИ ТА НОВІТНЯ ЗАБУДОВА МІСТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Колтун О.В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Остання декада характеризується високими темпами зростання обсягів житлового будівництва в Україні, зокрема, у м. Хмельницькому. Одним з таких новозабудованих районів стала ділянка на півночі міста, у мікрорайоні “Північний” (інша назва – Озерна) між безіменною лівою притокою Південного Бугу на півдні, вулицями Панаса Мирного і Кармелюка на заході, Лісогринівцевою на півночі, Старокостянтинівським шосе на сході. Вона простягається з північного сходу на південний захід на 1300 м, ширина варіюється від 990 м на півдні до 370 м на півночі (рис. 1). Ми вже розглядали наслідки забудови балок у Хмельницькому, в тому числі, і на захід від вказаної ділянки станом на 2015 рік [1, 2], а в цьому дослідженні зупинимося на особливостях прояву зсувних процесів на ділянках, які зазнали вертикального планування і суттєвих літологічних змін. Відтак мета даного дослідження – з’ясування спільних і відмінних особливостей розвитку природних і антропогенних зсувів на півночі міста Хмельницький. Для досягнення цієї мети було проведено польові дослідження у 2014-2017 рр., інтерпретовано інженерно-геологічну інформацію 1988-2017 рр. (архівні дані організацій «Хмельницькийбудрозування» та «Житомирбудрозування»), різночасові карти і аерокосмознімки, а також залучено метод опитування очевидців.

За винятком південно-східної частини, яка знаходиться на плоскому і слабо похилому вододілі, решта території у геоморфологічному відношенні розташована у басейні балки – лівої притоки струмка, який у свою чергу є лівою притокою Південного Бугу. Абсолютні висоти максимальні на північному заході – 364 м, мінімальні на півдні – 292 м.

До втручання людини крутість схилів була найбільшою в північній і північно-східній частинах верхів’я балки, але в середньому становила 8-12°. Вниз по долині переважна крутість схилів становила вже 4-6°. Заболочене днище балки в центральній частині ділянки мало ширину близько 100 м, по ньому тік струмок, а на схилах виходили численні джерела, маркуючи поверхню неогенових глин. Згодом цей струмок поступово каналізували, засипали, і станом на червень 2017 р. тут залишилися окремі заболочені фрагменти днища, а воду з джерел у межах котлованів тепер відводять по канавах.

Щодо геологічної будови, то корінними породами є неогенові глини з лінзами і прошарками пісків, супісків і суглинків. На окремих ділянках у результаті діяльності людини вони не перекриті нічим, але зазвичай на глинах залягають четвертинні відклади потужністю від кількох до 15 м і більше. Найбільш типові розрізи схилів балки, отримані в результаті інженерно-геологічних вишукувань (буріння на глибину 10-30 м), виглядають так:

насипні відклади (потужність до 7,5 м) – глини;
 насипні відклади – еолово-делювіальні суглинки/супіски – глини;
 сучасний ґрунт (потужність 0,8-1,5 м) – еолово-делювіальні відклади (1-4 горизонти лесів і викопних ґрунтів) – глини;
 еолово-делювіальні відклади (до глини не добурили).

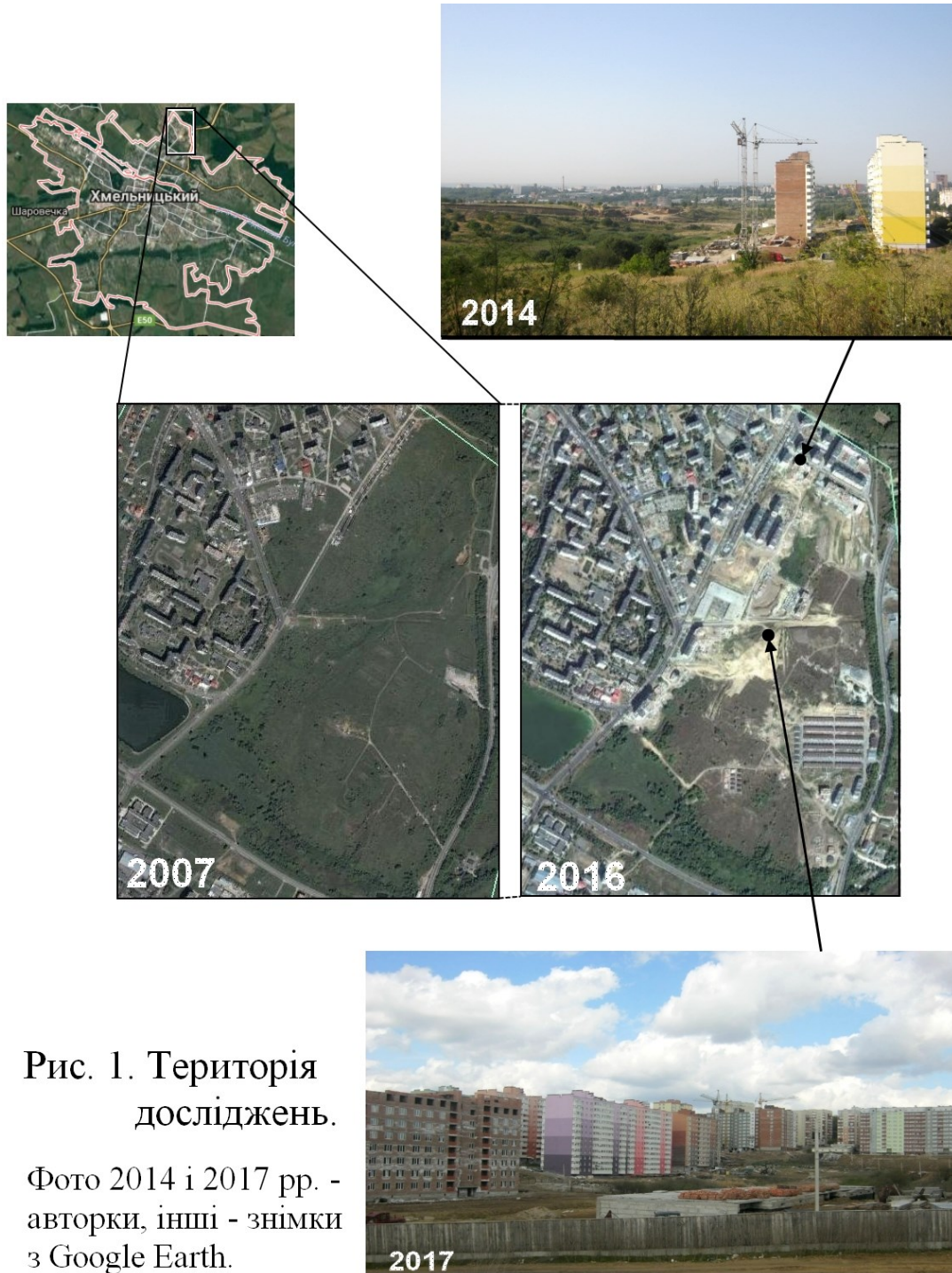

Рис. 1. Територія досліджень.

Фото 2014 і 2017 рр. - авторки, інші - знімки з Google Earth.

Геоморфологічні, кліматичні, геологічні та гідрогеологічні умови сприятливі для розвитку багатьох процесів, з яких розглянемо зсувні. Перші достовірні дані про них дають вишукування 1988 р. на півночі і 1990 р. на півдні території, проведені тодішнім Хмельницьким відділом комплексних

вишукувань Рівненського філіалу УкрДПНТР (згодом – «Хмельницький-будрозвідування»). Як з'ясувалося, до активного втручання людини зсуви активно розвивалися на півдні території, у нижній частині лівого борту балку. На смузі 400 на 20 м у 1990 р. було зафіксовано з десяток невеликих зсувів зі свіжими стінками відриву заввишки 0,7-1,5 м, ширина тіл зсувів становила 5-7 м, в одного – 12 м. Також були не так чітко виражені старші зсуви і тріщини заколювання завширшки 5-10 см. Зсувалися четвертинні відклади по неогенових глинах. Очевидно, той схил був морфологічно схожим на слабкогорбкувату північну частину цього ж лівого борту у 2014 р. (рис. 2.5).

Через 20 років забудова території спричинила докорінні зміни морфології схилу і літології відкладів. Саме на антропогенних формах (уступах насипів і терас) тепер розвиваються зсувні процеси: це зсув у гаражному масиві по вул. Кармелюка (вперше у 2013 після спорудження котловану в підніжжі, у 2014 повторно, рис. 2.3); деформація огорожі торговельного центру «Агора» (з 2014 і дотепер, рис. 2.1), поверхневі зсуви на уступі насипу вул. Кармелюка південніше зсуву 2013 р. (2017, рис. 2.2), крип дорожнього полотна і тріщини малоповерхових прибудов на півночі ділянки (з 2014 і дотепер, дорога розташована над одним з верхів'їв балки, засипаним перед забудовою у 2010 р., рис. 2.4). У всіх випадках беруть участь насипні відклади (у деформаціях над «Агорою» – частково). Наприклад, насип вулиці Кармелюка має потужність 3-5 м.

Замість дуже пологих і пологих природніх схилів вся територія стала штучно терасованою з крутими, часом прямовисними уступами заввишки до 6 м. Оскільки відклади цих уступів насипні і перевідкладені, то для їхньої повної стабілізації потрібно більше, ніж кілька років, а доти вони можуть стати територією розвитку зсувів, особливо, коли новіші земляні роботи спрямовані на відбирання ґрунту нижче по схилу. Тому і спостерігаємо численні антропогенно зумовлені зміни у розвитку зсувних процесів: якщо до початку забудови тут розвивалися невеликі природні зсуви ротаційного типу та – ймовірно – опливини на лівому схилі балки, то з 2013 року зсуви видово урізноманітнені і спричинені діяльністю людини. Так, знімання шару четвертинних відкладів для вертикального планування, спорудження котлованів чи для заміни ущільненими і непросідними насипними ґрунтами викликає осушення, розтріскування неогенових глин і спричинює невеликі зсуви типу блоків відсідання.

Ротаційний зсув (площина ковзання ввігнута) розвинувся на крутому уступі вул. Кармелюка. Південніше, на укріпленому банкетом уступі, у 2017 р. видно прояви поверхневого зсування транзитного типу (площина ковзання плоска), протяжність близько 30 м. Крип проявляється на насипній дорозі у північній частині тріщинами полотна (довжина ділянки близько 80 м), руйнуванням бордюру.

Очевидно, найбільшим за об'ємом залученого матеріалу є зміщення відкладів у центральній частині досліджуваної території, який з 2014 р. і до сьогодні руйнує огорожу ТЦ «Агора», тому ця ділянка потребує особливої уваги зі боку забудовників.

Рис. 2. Прояви зсувних процесів (фото 1,2,4,5 авторки):

2.1. Деформація загорожі ТЦ “Агора”, квітень 2017 р.

2.2. Поверхневі зсуви на уступі насипу, квітень 2017 р.

2.3. Зсув у гаражному масиві, серпень 2013 р. (фото надане кооперативом “Архітектор”)

2.4. Тріщини дорожнього полотна, серпень 2014 р.

2.5. Погорбований зсувний схил, серпень 2014 р.

Таким чином, зсувні процеси за останні роки стали постійними супутниками новітньої забудови і за умов нехтування ними можуть спричинити не лише зміни форм природного і антропогенного рельєфу, але й завдати серйозних фінансових збитків.

Література

1. Колтун О.В. Особливості освоєння балок м. Хмельницького / О.В. Колтун, В.Р. Колтун // Конструктивна географія і картографія: стан, проблеми, перспективи: Матеріали доповідей Всеукр. наук. конференції (Львів, 14–16 травня 2015). – Львів, 2015. – С. 213–217.
2. Колтун О.В. Зсувонебезпечні схили у м. Хмельницький: забудова та її наслідки / О.В. Колтун, В.Р. Колтун // Актуальні проблеми дослідження довкілля : Збірник наук. праць (за матеріалами VI міжнар. наук. конференції (Суми, 20-23 травня 2015). Т.2. – Суми, 2015. – С. 17-20.

КОНСТРУКТИВНІ ГЕОГРАФІЯ І ЛАНДШАФТОЗНАВСТВО: ОБ'ЄКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Денисик Г.І., Стефанков Л.І.

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського

На початку ХХІ ст. нових ідей або обґрунтованих шляхів щодо подальшого розвитку географії загалом, і в Україні зокрема, поки – що немає. Є окремі прогнози [6, 12,13], які частково збуваються? Зокрема щодо зародження конструктивного періоду у становленні сучасної географії України. Враження таке, що в Україні географія розвивається за інерцією згідно тих ідей, які були висловлені за радянських часів. Особливо це стосується конструктивної географії і конструктивного ландшафтознавства¹.

У 60-х роках ХХ ст. І.П. Герасимов майбутнє географії бачив у її переході на якісно новий етап розвитку – конструктивну географію [2, 4]. Перед конструктивною географією він поставив настільки амбіційні та всеохоплюючі завдання («...відповідальність за продуктивну теоретичну і практичну розробку всіх складних та взаємопов'язаних проблем подальшої раціональної експлуатації природних ресурсів Землі, збереження і цілеспрямоване перетворення оточуючого людське суспільство природного середовища...») [3, с. 17], що ця безмежність нової науки, не підтвердженої на ті часи фундаментальними працями, визивала усмішку не лише у гідрологів або геологів. Як приклад, нагадаємо головні напрями розвитку конструктивної географії за І.П. Герасимовим: пошуки природних ресурсів, їх раціональне використання та економічна оцінка; дослідження стихійних природних явищ, розробка їх прогнозу і методів захисту; наукові основи боротьби із забрудненням оточуючого середовища; перетворення природного середовища; охорона природного середовища та ін. Хіба всі ці проблеми можна вважати

---

¹ В основі цієї статті публікація Г.І. Денисика «Роздуми про конструктивну географію в Україні». – Львів, 2015.